

Порівняльна характеристика підручників
Мистецтво і Образотворче мистецтво 5
клас

Тема: «Мистецтво графіки»

Людмила МАСОЛ

МИСТЕЦТВО

(ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)

5

«Мистецтво» (інтегрований курс):
підручник для 5 класів
загальноосвітніх навчальних закладів.

Автор: Л.М.Масол.

Видавництво: «Світоч» 2013.

«Образотворче мистецтво»:
підручник для 5 класів
загальноосвітніх навчальних
закладів.

Автор: С. М. Железняк, О. В.
Ламонова.

Видавництво: «Гене́за» 2013

В підручнику «Мистецтво», на тему графіка, відведено три теми в першому та другому семестрі.

	8. Музичні та графічні інтонації		
72	Вокальна музика	Мелодія лінії	76
	9. Краса в різноманітті		
80	Співочі голоси	У країні штрихів і світлотіні	82
	10. Високе мистецтво духовності		
86	Хорова музика	Виразність силуету	88

	17. Коли всі мистецтва разом...		
132	Музична і поетична інтонації	Література і візуальні образи	136
	18. Цирк — мистецтво, сповнене радості		
	Музика	Запрошуємо	
140	в цирковій виставі	на циркову виставу	144
	19–20. У царстві Мельпомени		
148	Музика і драматичний театр	Театральна афіша повідомляє	152
154	На сцені лялькового театру	Мистецтво створення ляльки	158

В підручнику «Образотворче мистецтво», на тему графіка виділяється окремий розділ, який включає в себе дванадцять тем, що вивчаються в першому семестрі.

Розділ 1. ГРАФІКА

4. Ботанічні замальовки	20
5. Графіка. Види графіки. Графічні техніки	26
6. Лінія та силует у рисунку.	32
7. Прийоми композиції.	37
8. Що таке конструкція і пропорції	44
9. Світлотінь	47
10. Знайомство з перспективою, рисування куба і предметів прямокутної форми	50
11. Рисування предметів циліндричної форми, подібних до кулі, та складної форми	53
12. Ілюстрація	59
13. Із чого складається книжка	64
14. Художній шрифт	67
15. Ужиткова графіка	70

Ілюстративний матеріал та педагогічний малюнок в підручнику «Мистецтво»

8

МУЗИЧНІ ТА ГРАФІЧНІ ІНТОНАЦІЇ

МЕЛОДІЯ ЛІНІЇ

У графіці художник втілює свій задум у рисунку за допомогою лінії. Це може бути швидка замальовка з натури, підготовча робота до творів живопису, скульптури чи архітектури, а також самостійна завершена графічна композиція. Рисунок виконують переважно на папері різними матеріалами та інструментами: вуглем, сангіною, олівцем, фломастером, пером, пензлем.

Лінія як основний засіб виразності в графіці буває прямою, кривою, хвилястою і ламаною, товстою і тонкою, ледь окресленою. Вона, як і слово, може «розмовляти», як і мелодія — передавати настрій зображуваного.

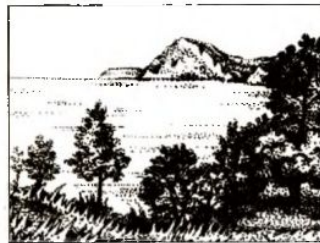
?! Розгляньте ілюстрації і поясніть, як засобами художньої виразності графіки (лінія, штрих, крапка, пляма) можна передати глибину простору, розмір і форму предметів, характер їх поверхні, динаміку явищ природи.

Лінія

Штрих

Крапка

Пляма

За способом виконання розрізняють такі види графіки: *оригінальна* — рисунок, виконаний художником власноруч в одному примірнику, та *друкована* — велика кількість зображень, виготовлена друкарським способом, наприклад *гравюра*.

Пітер Пауль Рубенс.
Портрет сина

Тарас Шевченко.
Циганський табір (гравюра)

За призначенням графіку поділяють на *станкову* (самостійне зображення на аркуші, що не має прикладного призначення), *книжкову* (ілюстрація, обкладинка тощо), *газетно-журнальну* (карикатура, шарж), *промислову* (етикетки, поштова продукція, емблеми, грамоти, грошові знаки), а також *плакат* (рекламний, навчальний, сатиричний).

Станкова графіка:

1 — Леонардо да Вінчі. Рисунок голови
2 — Марія Тарасова. Родина

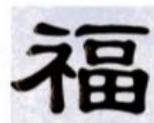
2

Підручник не перевантажено ілюстративним матеріалом. Текст і пояснення заданих термінів на сторінці, підкріплюються ілюстраціями, які розташовані поряд.

Для допитливих

У народів країн Близького і Далекого Сходу — арабів, китайців, японців — шанується витончене мистецтво *каліграфії*. Для письма у них існують спеціальні знаки — *ієрогліфи*.

На китайських графічних і живописних пейзажах і портретах нерідко можна помігти написи тушшю. Китайці пишуться своєю оригінальною і складною писемністю. Кожний ієрогліф означає не просто літеру алфавіту, а слово чи коротку оповідь, де втілені відчуття і настрої митця, його сприйняття світу. На них поетичні образи перегукуються із візуальними, утворюючи неповторну художню єдність, магію ритмів графічних образів.

Ієрогліф «щастя»

Куй Син (покровитель ученості)
підпирає Ковш-Доу

На обкладинках до книжок, вітальних листівках тощо художники використовують різні шрифти, які мають відповідати образному змісту творів.

? Проаналізуйте шрифти на поданих зразках книжкової графіки. Як вони узгоджуються з літературними та візуальними образами? Поясніть, які оригінальні ідеї застосовано художниками.

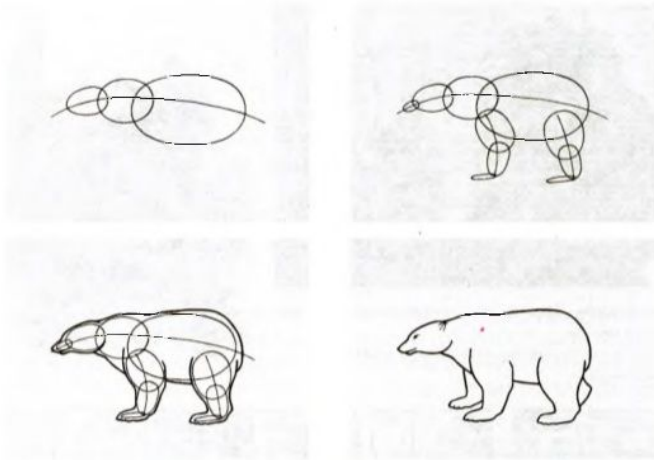
1 — Яна Сурело. Шрифт «Півень»; 2 — Віталій Мігченко. Шрифтова композиція

Виконайте графічну композицію «Ведмеді на Півночі» (техніка *графтаж*).
Намагайтеся передати характер кожної тварини, зокрема врівноваженої, турботливої ведмедиці та грайливого ведмежатка.

Кожна тема супроводжується педагогічним малюнком з поясненням послідовності виконання завдання.

Варіант 1. Намалуйте буквицю до улюбленої казки, використовуючи орнаментальні мотиви українського мистецтва.

Ілюстративний матеріал та педагогічний малюнок в підручнику «Образотворче мистецтво»

Розділ 1

5. ГРАФІКА. ВИДИ ГРАФІКИ. ГРАФІЧНІ ТЕХНІКИ

Графіка – це вид образотворчого мистецтва. Термін *графіка* походить від грецького слова *графо*, що означає писати, креслити, шкребти.

Графічні твори, на відміну від живописних, передають найголовніше без зайвих деталей. Вони ніби відображають ідею твору. Графічні роботи можуть бути виконані чорно-білими, іноді кольоровими. У результаті навколишній світ у графіці дуже виразний, але дещо умовний, образний.

Папірус – матеріал для писання, виготовлений з болотної рослини папірусу.

Пергамент – матеріал для писання, виготовлений зі шкіри тварин.

Самостійні, окремі твори називають **станковою графікою**. Кілька станкових аркушів, об'єднаних спільною ідеєю, становлять графічну серію.

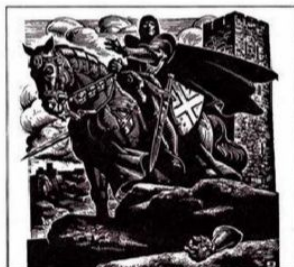
Види графіки. Графіка охоплює дві групи художніх творів: **рисунок** та **друковану графіку**.

Рисунок вважається унікальним, бо існує в одному екземплярі. У давнину художники малювали на папірусі, пізніше – на пергаменті, з XIV ст. – на папері. До нашого часу збереглася традиція малювати на тканині.

Графічні техніки. Зображення може бути створене олівцем, вуглем, тушшю, сангвіною (червоно-коричневим олівцем, виготовленим з особливого сорту глини) та іншими засобами. Про роботу,

А. Базилевич. Ілюстрація до поеми І. Котляревського «Енеїда» (гуаш)

Г. Малаков. Ілюстрація до поеми Лесі Українки «Роберт Брюс, король шотландський» (лінорит)

26

Розділ 1

Друкують відбиток так само, як і ліногравюру, за допомогою друкарського преса на спеціальному естампному папері. Ця техніка старовинна і прийшла до нас із глибини віків. Саме таким чином виготовляли перші друковані книги.

Офорт, або гравюра на металі, – це декілька технік виготовлення друкованої форми з металу (міді, цинку). Малюнок наносять на попередньо оброблену, відшліфовану, гладеньку пластину. Це може бути гравірування, прошкрябування. Така робота потребує виняткової точності і фізичного напруження.

Т. Шевченко. Сліпий на кладовищі (офорт)

Існують способи легшого нанесення малюнка. Пластина можна вкрити захисним шаром спеціального лаку і «малювати», знімаючи лише лак. Потім таку пластину занурюють у посуд з кислотою, і кислота замість гравера робить заглибини в металі. Фарбу на офортну пластину наносять руками.

Відбиток роблять на друкарському верстаті. М'який папір у процесі притискування ніби виймає, вибирає фарбу із заглиблень.

Літографія – це гравюра на камені. Для цього використовують спеціальний, літографський камінь. Система нанесення малюнка на камінь дуже складна. Це може бути і прошкрябування, і нанесення малюнка пензлем спеціальною тушшю, і малювання спеціальним олівцем. В усіх цих випадках використовують матеріали, які виготовляються тільки для літографії.

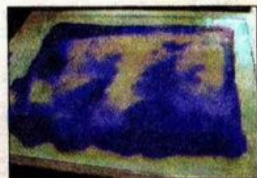
Друкують відбиток на друкарському верстаті. Літографія дає змогу досягти тонких градацій (переходів) тону, схожих на малюнок олівцем чи аквареллю. Завдяки цьому літографські відбитки іноді нагадують акварельні малюнки.

Е. Кібрік. Ілюстрація до повісті Романа Роллана «Кола Брюньон» (літографія)

28

ЕТАПИ РОБОТИ НАД МОНОТИПІЄЮ

1. Візьміть скло (або будь-яку гладеньку рівну поверхню: пластик, клейонку) і на нього нанести не густо, але достатньо волого фарби: акварель чи гуаш (кольори довільні).

2. Потім зверху покладіть папір потрібного для вас формату. Папір трошки притисніть і потроху зніміть у будь-якому напрямку. А можна з одного боку в інший трохи потягти папір.

3. Коли ви подивитесь на папір, там має відбитися фарба. Роздивившись цей відбиток, ви, можливо, побачите якийсь малюнок. Якщо у вас вийшло зображення чого-небудь чи просто цікава композиція, то вважається, що вийшла монотипія.

4. Відбиток, який просох, уважно роздивіться і обведіть все, що ви побачили (істоти, рослини, архітектуру й інше), олівцем чи ручкою, фломастером чи тушшю, додаючи за бажанням необхідні деталі. А якщо треба, трохи підправте потрібною фарбою.

4. Відбиток, який просох, уважно роздивіться і обведіть все, що ви побачили (істоти, рослини, архітектуру й інше), олівцем чи ручкою, фломастером чи тушшю, додаючи за бажанням необхідні деталі. А якщо треба, трохи підправте потрібною фарбою.

Відсутній педагогічний малюнок.
В окремих темах є пояснення етапів роботи з технікою і приклади робіт.

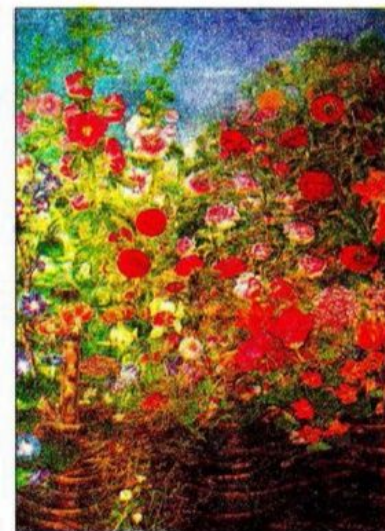
Також ілюстрації подані в додатках, які знаходяться в кінці підручника.

Г. Нарбут. «Поезія». Заставка до журналу «Мистецтво»

К. Білокур.
Натюрморт «Кавун, морква, квіти»

«Квіти за тином»

Підручник «Мистецтво»

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Гравюра — твір, виконаний шляхом друкування з дошки, на якій попередньо вирізано або прошкрябано зображення.

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основними засобами виразності якого є лінія, штрих, крапка і пляма.

Текст має чітку структуру не перевантажений термінами. В мистецькій скарбниці не більше двох, трьох визначень.

МИСТЕЦЬКА СКАРБНИЧКА

Ілюстрація — зображення, яке наочно пояснює або доповнює текст.

Світлотінь — передача світла і тіні на поверхні зображуваного предмета.

ШТРИХ

Спосіб видобування звуків голосом чи на інструменті

Риска, що виконується одним рухом руки

Одне з понять трактується одразу в музичному та мистецькому контексті.

Підручник «Образотворче МИСТЕЦТВО»

Ліногравюра, або **лінорит**, – малюнок, вирізаний на лінолеумі. Малюнок вирізають на лінолеумній пластині сталевими різцями різної конфігурації. Залежно від форми різця лінія, яку він залишає, може бути зовсім тоненькою, гострою, або ж широкою, скругленою. Таким чином виготовляють форму. Потім на неї наносять друкарську фарбу за допомогою спеціального обладнання – валиків.

Друкують ліногравюру на друкарському пресі. При цьому шар фарби, нанесений на форму, переходить на папір. Паперовий відбиток називають ліноритом, або, узагальнено, як і всі інші друковані техніки, – *естампом*.

Ксилографія (гравюра на дереві), або **дереворит**, – це зображення, виконане різцями на дерев'яній поверхні. Для цього придатні не всі породи дерев. Художники використовують грушу, дуб, бук, самшит.

Дерев'яну поверхню ретельно обробляють, шліфують і навіть загладжують воском. Малюнок вирізають подібно до лінориту, але більша твердість деревини дає змогу збагатити зображення дрібницями, деталями. Виконувати таку роботу складніше.

Текст дещо перевантажений професійними термінами.

Створіть графічну композицію в техніці монотипія.

Інструменти та матеріали: декілька аркушів паперу, гуаш, засіб для миття посуду або рідке мило, пензлі.

План роботи:

- Розведіть фарби в невеличких пляшечках і додайте до них трохи мильного розчину в пропорції 1 : 5. Фарби мають бути не зовсім рідкі, але й не дуже загустити.

Монотипія – це відбиток фарби з будь-якої поверхні на папір. Такий відбиток існує в одиничному екземплярі, на що вказує часточка «моно» (один) у назві. Це щось середнє між друкованою графікою і рисунком.

Додатково на розгляд пропонується інформація у вигляді окремих рубрик,
що до художніх матеріалів та короткі біографії відомих діячів

Суус

Хоча суусом можна малювати на попередньо змоченому папері, досягаючи ефектів роботи «по-мокрому», коли фарбник розходить по поверхні, не лишаючи чітких контурів. Папір краще використовувати цупкий, який би під впливом води не розкисав.

Суус. Матеріал сипкий, як вугіль і пастель, але на відміну від них він розчиняється водою. Суусом можна працювати прийомами, схожими на акварель. Цікавими є ефекти роботи, яка спочатку зроблена сухим суусом, а потім, за бажанням автора, деякі елементи малюнка розмиваються водою. Суусом можна малювати на попередньо змоченому папері, досягаючи ефектів роботи «по-мокрому», коли фарбник роз-

Олівці та фломастери

Звичні для дітей фломастери для сучасного художника також є графічним матеріалом. Ними виконують начерки, ескізи, проекти. Фломастерні картинки дуже яскраві, насичені кольором, контрастні.

Сучасні графічні матеріали. Кольорові олівці, до яких ми звикли з раннього дитинства, є матеріалом у графічному мистецтві. У наш час художники використовують олівці для передачі об'єму і кольору, рисуєючи натюрморти, пейзажі, портрети. Цікаво використовують олівці і в створенні ілюстрацій до дитячих книжок, де художник зображує картинку, подібні до дитячих малюнків.

Г. Нарбут. Ілюстрація до поезії Т. Шевченка «Сон» (туш)

Нарбут Георгій Іванович (1886–1920) – український графік. Для формування творчої манери майстра був дуже плідним зв'язок з петербурзьким художнім об'єднанням «Світ мистецтва», члени якого приділяли багато уваги відродженню мистецтва книги. Ранні твори Нарбута – ілюстрації до казок. В ілюстраціях до байок І. Крилова художник використовував старовинну графічну манеру – силует, до якої потім неодноразово звертався.

У 1917–1920 рр. Нарбут працював у Києві; захоплення старовинним українським мистецтвом надихнуло його на створення серії уславлених робіт. Із січня 1919 р. Нарбут був ректором Академії мистецтв у Києві.

Пабло Пікассо. Дон Кіхот

Пабло Пікассо (1881–1973) – геніальна особистість у мистецтві ХХ ст. За походженням Пікассо – іспанець, але більшу частину життя він прожив у Франції. Уже в 1900-х роках Пікассо заявив про себе як зрілий майстер. Його ранні картини належать до так званих «рожевого» та «блакитного» періодів («Дівчинка на кулі»). У 1907 р. Пікассо створив картину «Авіньйонські дівчата», з якої розпочалася історія нової течії в мистецтві ХХ ст. Художник завжди багато експериментував. 1937 р. датується велике за розміром полотно «Герніка», що є однією з вершин у творчості Пікассо. Воно присвячене загибелі іспанського (баскського) міста і його мешканців у результаті авіаційного бомбардування. Талант митця яскраво проявився також у графіці (одна з найвідоміших його графічних робіт – «Дон Кіхот»), скульптурі, кераміці.

Підручник
«Мистецтво»
Практичне
завдання

Придумайте зміст плаката, присвяченого охороні пам'яток духовної культури. Застосуйте силует як один із основних засобів художньої виразності графіки.

Запропонована тематика роботи. В малюнках показана послідовність виконання.

Підручник «Образотворче Мистецтво» Практичне завдання

Створіть лінійний і силуетний рисунки тієї самої моделі. Для цього оберіть модель, яка б мала не тільки виразні деталі, а й пізнаваний силует (наприклад, кошеня, яке грається, або рибка в акваріумі).

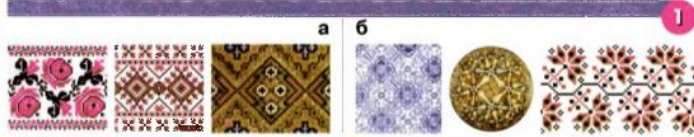
Інструменти та матеріали: аркуш паперу, гуашеві або акварельні фарби, олівець, гумка, пензлі, фломастери, гелеві ручки.

План роботи:

- Зробіть на окремому аркуші декілька маленьких ескізів-пошуків, щоб переконатися, що ви не помилилися із вибором моделі.
- Олівцем на аркуші паперу скомпонуйте зображення, перенісши його зі свого ескізу.
- Деталізуйте частини зображення, продумуючи деталі.
- Виправте помилки в побудові та композиційному розміщенні частин зображення.
- Підготуйте малюнок до подальшої роботи: зітріть усі допоміжні лінії, які ви використовували для побудови, зайві лінії.
- Фломастером або гелевою ручкою зробіть лінійний рисунок, проробляючи деталі.
- Повторіть підготовчий малюнок на іншому аркуші і, використавши фломастер або фарби, створіть силует, звертаючи особливу увагу на деталі, які його формують.
- Порівняйте отримані результати. Який з малюнків вийшов більш виразним?

Послідовність виконання завдання описана, але не супроводжується педагогічним малюнком.

ПЕРЕВІРЯЄМО СВОЇ ДОСЯГНЕННЯ

До яких видів скульптури належать подані зразки?

Який колорит композиції — контрастний чи наближений?

Назвіть засоби художньої виразності графіки.

Визначте види орнаментів: а) за мотивами зображення;
б) за композицією.